

भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन

लक्ष्मी आचार्य

लेखसार

प्रस्तुत लेख भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनमा केन्द्रित रहेको छ । यस लेखको प्रमुख उद्देश्य भाषा शिक्षण सिकाइमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग, त्यस सम्बन्धी राज्यस्तरबाट निर्माण गरिएका नीति तथा कार्यक्रमहरू, नेपालको परिप्रेक्ष्यमा सूचना -प्रविधियुक्त कक्षाको व्यवस्थापकीय पक्षमा देखिन सक्ने समस्या तथा भाषा शिक्षणका लागि आवश्यक प्रविधियुक्त कक्षाकोटा व्यवस्थापन र शिक्षकको पेसागत विकाससँग सम्बन्धित रहेर प्रकाश पार्नु रहेको छ । यस लेख निर्माणका लागि पूर्वकार्यको अध्ययनबाट प्राप्त सार तथा ज्ञानलाई आधार मानिएको छ । भाषा शिक्षण सिकाइका लागि परिवर्तित समाज, सिकाइका लागि प्रविधिमैत्री कक्षाकोटा व्यवस्थापनका पक्षहरूका रूपमा भौतिक व्यवस्थापन प्राज्ञिक तथा मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, भाषिक पछौटे समूहको व्यवस्थापनले शिक्षण सिकाइमा पार्ने प्रभावलाई अध्ययन गरी त्यसको उपयोगिता कितान गर्नतर्फ अध्ययन केन्द्रित छ । प्रस्तुत लेख तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलनमा द्वितीयक स्रोतका सामग्रीको उपयोग गर्दै पुस्तकालयको प्रयोग गरी विभिन्न सन्दर्भ पुस्तक, जर्नल, अनुसन्धानमूलक लेख, पत्रपत्रिकाको उपयोग गरी वर्णनात्मक रूपमा विषयवस्तुको निचोडमा पुग्नका लागि गुणात्मक अध्ययन ढाँचालाई अवलम्बन गरिएको छ । यस लेखले कक्षा व्यवस्थापनमा चासो राख्ने सरोकारवालाहरूलाई अध्ययनको सहजताका लागि प्राज्ञिक खुराक बन्नेछ ।

मुख्य शब्दावली: डिजिटल साक्षरता, सफ्टवेयर, प्रविधिमैत्री, प्राज्ञिक व्यवस्थापन, सूचना

विषय परिचय

भाषालाई आवश्यक दक्षताका साथ सिकाइ गर्नु भाषा शिक्षण हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपहरूको शिक्षण गरिन्छ । सिप आदत वा बानी हो जसका माध्यमबाट भाषिक कुशलता तथा सिपको प्राप्ति हुन्छ। सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ चार आधारभूत सिपमा दक्षता अभिवृद्धि गराउन गरिने क्रियाकलापहरू भाषा शिक्षण सिकाइ पर्दछन् । यस्ता आदनात्मक तथा प्रदानात्मक आधारभूत सिपका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूमा भाषाको बोध तथा अभिव्यक्ति क्षमता अभिवृद्धि गराउन सकिन्छ । त्यस्ता भाषिक सिपमा विद्यार्थीहरूलाई निपुण गराउन के कस्ता रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ती सबै रणनीतिहरूप्रति सजग र सचेत हुनु जरूरी हुन्छ । सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपमा दक्षता प्राप्त गराइ भाषिक प्रयोगमा अभ्यस्त तुल्याउने उद्देश्य भाषा शिक्षणको रहेको हुन्छ । साहित्यिक र विषयगत ज्ञान उत्पादन गर्ने आधारभूत सिप शिक्षण भाषा शिक्षण हो । भाषा शिक्षणलाई जीवन्त तथा परिवर्तित अवस्था अनुकूल शिक्षण गर्न प्रविधियुक्त भाषा शिक्षण गर्नु आवश्यक छ । कक्षाकोठामा देखिन सक्ने विविधताको सम्बोधनका क्रममा डिवे (सन् २००३)को लोकतान्त्रिक सिद्धान्त, बोर्ड्यु (सन् १९७३)को सांस्कृतिक पुनरुत्पादनको सिद्धान्त, जेनसेन (सन्

१९७२)को निपुणताको सिद्धान्त, स्वलवेस्टर(सन् २०००)को मस्तिष्क व्यवस्थापन सम्बन्धी सिद्धान्त, रोजस (सन् १९९५) को प्रसारण सिद्धान्त तथा बोरहिज र गिल्स (सन् १९७७)को अनुकूलनको सिद्धान्तलाई उपयोग गरी शिक्षणका लागि उपलब्ध समय, रूचि, आवश्यकता, विषयवस्तु, सिकारुले खेल्ने भूमिका आदिका आधारमा विभिन्न सिद्धान्तहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ (रिमाल, २०७४, पृ. ५२-६१)। यस्ता सिद्धान्तहरूलाई कक्षाकोठामा उपयोग गर्दा विभिन्न किसिमका प्रविधियुक्त सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन गर्नु महत्त्वपूर्ण मानिन्छ।

वर्तमान युग सूचना र प्रविधिको युग हो। सूचनाको सङ्कलन, त्यसको व्यवस्थापनले शिक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। सूचनाको सङ्कलन, सम्प्रेषण, सञ्चरण गर्ने पत्रपत्रिका, कम्प्युटर हार्डवेयर, सफ्टवेयर नेटवर्क, इन्टरनेटको उपयोग लगायतका प्रविधिको समष्टिगत रूप नै सूचना प्रविधि हो। सूचना र प्रविधि आजको शिक्षा प्रणालीमा महत्त्वपूर्ण अवयवका रूपमा रही आएको छ। कक्षाकोठामा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगले परम्परागत शिक्षणलाई विस्थापित गर्दै शिक्षणमा नयाँ अवधारणाको सुरुवात गराउनुका साथै शिक्षक तथा शिक्षार्थीमा सिकाइका नवीनतम चिन्तन र आयाम थप्ने कार्य गरेको छ। पाठ्यक्रम निर्माणदेखि लिएर पाठ्यपुस्तक निर्माण, शैक्षिक सामग्री निर्माण, मूल्याङ्कन प्रणाली तथा कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा समेत सूचना र प्रविधिले महत्त्वपूर्ण स्थान लिएको छ। शिक्षक सक्षमताको प्रारूप २०७२ अनुसार शिक्षकका सक्षमताका रूपमा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी सक्षमतालाई लिइएको छ। सिकने सिकाउने सन्दर्भमा विकसित नवीनत विधि, पद्धति तथा प्रविधिहरूलाई कुशलतापूर्वक उपयोग गर्न कक्षाकोठा व्यवस्थापन महत्त्वपूर्ण रहेको हुन्छ।

भाषा शिक्षकको क्षमता विकास गर्न, समयानुकूल शिक्षण सिकाइलाई प्रविधिमैत्री तुल्याई शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नका लागि कक्षाकोठा पनि प्रविधिमैत्री हुन जरुरी हुन्छ। अडियो भिडियो उपयोग गर्न सकिने वातानुकूल कक्षा कोठाका व्यवस्थापकीय पक्षहरू भौतिक व्यवस्थापनभित्र पर्दछन् भने यस्ता कक्षाकोठामा सूचना प्रविधिको उपयोग गर्दा सिकारु सम्बद्ध रही कक्षाकोठाको मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन समेतलाई ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। यस अध्ययनमा नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन सम्बन्धी चर्चा गरिन्छ।

पूर्वसाहित्यका पुनरावलोकन तथा समस्याकथन

यस उपशीर्षकमा शिक्षकको पेसागत विकाससँगै नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन सम्बन्धमा भए गरेका केही सैद्धान्तिक, नीतिगत तथा अनुभवजन्य कार्यहरूको पुनरावलोकन गर्दै समस्यालाई उठान गरिएको छ।

नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय (२०६९) बाट राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ मा समाविष्ट उद्देश्य पूरा गर्न र सूचना प्रविधिलाई जनतासम्म पुऱ्याई विद्यार्थीहरूलाई इन्टरनेट सञ्जालमा जोड्ने विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २००९-१५ ले अगाडि सारेको नीति अनुरूप सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्ने उद्देश्य तथा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालय विचको दुरी घटाउने उद्देश्य राखी शिक्षा नियमावली २०५९ को अधिकार प्रयोग गरी

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सबन्धी निर्देशिका २०६९ जारी गरिएको छ ।

नेपाल सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय (२०७२) बाट सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ प्रकाशित गरेको छ । उक्त नीतिमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा भएका विगतका प्रयासहरू उपलब्धि, प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू, औचित्य निर्माणका आधारहरू, भावी सोच ,परिदृश्य, प्रमुख उद्देश्यहरू, लक्ष्यहरू, नीतिहरू, रणनीतिहरू, संस्थागत व्यवस्था, कानुनी तथा नियामक व्यवस्था, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, पूर्वानुमान तथा जोखिम र नीतिको खारेजी सम्बन्धमा नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ ।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (२०७५) बाट सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५ प्रकाशन गरेको छ । उक्त कार्याविधिमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी सामुदायिक विद्यालयमा गरिने शिक्षण विधिलाई गुणस्तरीय एवम् प्रतिस्पर्धी बनाउने उद्देश्य तथा सामुदायिक विद्यालयलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने उद्देश्यले सूचना प्रविधि प्रयोगशालाको स्थापना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था, प्रयोगशालाका लागि विद्यालय छनोट सम्बन्धी व्यवस्था, आवश्यक उपकरणहरू सम्बन्धी व्यवस्था समेतको कार्यविधि तयार गरिएको छ ।

नेपाल सरकार सूचना प्रविधि उच्चस्तरीय आयोग (२०६७) बाट सूचना प्रविधि नीति २०६७ प्रकाशित भएको छ । सूचना प्रविधि नीति सम्बन्धमा विगतका प्रयासहरू, वर्तमान स्थिति, समस्या तथा चुनौती, नयाँ नीतिको आवश्यकता, लक्ष्य, उद्देश्य, सूचना प्रविधि नीति, रणनीति तथा कार्यनीति, संस्थागत संरचना, आर्थिक पक्ष, कानुनी व्यवस्था, मूल्याङ्कन अनुगमन ,जोखिम तथा खारेजी समेत उल्लेख गरेर सूचना प्रविधि नीति २०५७ लाई खारेज समेत गरेको छ ।

नेपाल सरकार सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सूचना प्रविधि विभाग (२०७०) बाट इ-भिलेज कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७० लाई आर्थिक वर्ष २०७०/७१ देखि देशका ३५ जिल्लाका स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा इ-भिलेज केन्द्र स्थापना गरी सामुदायिक विद्यालय तथा पुस्तकालयमा आवश्यक पर्ने आधारभूत सामग्री समेत प्रदान गरी विद्यालयको पठनपाठनलाई सहयोग हुने गरी व्यवस्था गरेको छ । इ-भिलेज एवम् इ-स्कूल कार्यक्रमलाई सफ्टवेयरको उपयोग गरी व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी बनाउनका लागि विभागबाट विकास गरिएको वेब वेसड इ-स्कूल एन्ड इ-भिलेज मेनेजमेन्ट इन्फरमेसन सिस्टम गभर्नमेन्ट क्लाउड सञ्चालन गरी डिजिटल कन्टेन्टका रूपमा अङ्ग्रेजी, विज्ञान, गणित जस्ता विषयमा सामग्री निर्माण समेत गरिएको छ । नेपाल सरकारले सूचना प्रविधि र शिक्षालाई एकीकृत रूपमा अगाडि बढाउनका लागि महत्वाकाङ्क्षी नीति निर्माण गरी अघि बढेको भए पनि कार्यान्वयन, नियमन तथा अनुगमन पक्षमा देखिएको कमजोरीका कारण अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल हुन सकेको देखिदैन ।

वेब (सन् २०१२) ले आइसिटी र कक्षा व्यवस्थापनमा आइसिटीको प्रयोगले कक्षा व्यवस्थापनलाई सजिलो बनाउन सक्छ, शिक्षकहरूलाई रोचक र चुनौतीपूर्ण सामग्रीहरू तयार गर्न सक्षम बनाउँछ र विद्यार्थीहरूको उत्प्रेरणा बढाउँछ । आइसिटीले सिक्नका लागि नयाँ र विविध अवसरहरू प्रदान गर्दछ । सूचना प्रविधिले शिक्षकहरूलाई पाठलाई थप रोचक बनाउने, नराम्रो

व्यवहारलाई दण्डित गर्नुको सट्टा राम्रो व्यवहारलाई प्रोत्साहित गरेर व्यवहार व्यवस्थापनको मुद्दालाई सकारात्मक र योजनाबद्ध रूपमा सम्बोधन गर्न सिफारिस गर्ने निष्कर्ष निकालेका छन् ।

इजिजाग (सन् २०१२) ले विदेशी भाषा शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगले संसारका परिवर्तित तथा नवीन ज्ञानसँग समायोजन हुन सक्ने तथा विश्वभर उत्पादित शिक्षण सामग्रीबाट लाभ लिन सक्ने अत्याधिक इन्टरनेटको उपयोगबाट प्रामाणिक सामग्री प्रयोग गरेर विद्यार्थी तथा शिक्षकले देशको संस्कृति, उनीहरूले अध्ययन गर्ने भाषिक प्रयोक्ताको अन्तरदृष्टि उपयोग गरी आधुनिकीकरणको युगमा सूचना प्रविधिले बढी सचेत बनाउन सकारात्मक प्रभाव पार्ने उल्लेख गरिएको छ ।

रावल (सन् २०१४) ले अङ्ग्रेजी भाषा शिक्षणमा आइसिटीको प्रयोगमा वर्तमान समयमा विज्ञानले जीवनको हरेक पक्षमा प्रभाव छाडेको र विशेष गरी विद्यार्थीलाई नवीनता र प्रेरणा प्रदान साधनका रूपमा कम्प्युटर, मोबाइल फोन, रेडियो, टेलिभिजन जस्ता सञ्चारयन्त्रले विद्यार्थीलाई स्वतन्त्र र सहयोगी वातावरणमा अङ्ग्रेजी भाषा सिकाउन सकिन्छ भन्ने सार निकालेका छन् ।

मूर्ति र एम वी (सन् २०१५) ले इन्टरग्रेटेड अप्रोच टु इङ्लिस ल्याङ्ग्वेज टिचिङ इन एल टु क्लासरूम: अ कन्सेप्चुअल फ्रेमवर्कमा प्रभावहीन शिक्षण पद्धतिका कारणले गर्दा विद्यार्थीहरूको भाषिक दक्षतामा कमी हुने हुनाले वर्तमान समयमा उपयोगमा आएको प्रविधि सुविधाले सिकाइमा उत्प्रेरकको रूपमा काम गर्दछ, फलस्वरूप अङ्ग्रेजी भाषा सिकाइमा एकीकृत दृष्टिकोण प्रदान गरी भाषा सिकाइ राम्रो र छिटो हुन्छ भन्दै अङ्ग्रेजी शिक्षण पद्धतिमा सूचना प्रविधिको एकीकरणको अवधारणात्मक ढाँचाको क्षेत्रमा प्रकाश पारेका छन् ।

साकिसि (सन् २०१६) ले अङ्ग्रेजीलाई विदेशी भाषाका रूपमा सिकाउन आइसिटीको प्रयोग सम्बन्धमा अध्ययन गरेका छन् । भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा सूचना र प्रविधिको एकीकरण भाषा शिक्षणमा मुख्य चासोको विषयका रूपमा लिई भाषा सिकाइ बढाउन आइसिटीका लागि आवश्यक सिप खोजी गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । भाषा शिक्षामा सूचना प्रविधिलाई उपयोग गर्दा भाषिक जानकारी प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने, व्यवस्थित गर्ने विद्यार्थीलाई सञ्चार माध्यमको सम्पर्कमा रही योजना निर्माण गर्ने तथा सूचना प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको तथा मोडलका रूपमा लिन सक्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

मार्जिनो र मार्जिनो (सन् २०१६) ले कक्षाकोठा व्यवस्थापन सम्बन्धी गरेको अध्ययनमा शिक्षकहरूको कक्षा कोठाभित्रको कार्यकलापले सिकारुको सिकाइ उपलब्धि, विद्यालयको नीति, पाठक्रम, मूल्याङ्कन, विद्यालयको सामुदायिक संलग्नतालाई समेत प्रभाव पार्छ । त्यसैले शिक्षकको महत्त्वपूर्ण कार्यमध्ये कक्षाकोठाको व्यवस्थापन एक हो भन्ने निष्कर्ष निकालेका छन् ।

बुढा (सन् २०२१) ले भाषा शिक्षण सिकाइमा इ लर्निङको पृष्ठभूमि, प्रकार, भाषा शिक्षण सिकाइमा इ लर्निङको महत्त्व तथा औचित्य, भाषा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा इ लर्निङको प्रयोग । शिक्षण विधि, भाषिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया समेतलाई उल्लेख गरी भाषा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा इ लर्निङको प्रयोगले प्रभावकारी शिक्षणलाई सहयोग पुऱ्याउने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

उपर्युक्त कार्यहरूमध्ये नेपाल सरकारका मातहतबाट सैद्धान्तिक तथा नीति निर्माणका तहमा कार्यहरू गरिएको सूचना प्रविधिका शैक्षिक उपयोगितालाई लिएर लचिला नीति निर्माण गरिएको देखिन्छ। अन्य कार्यहरूमा भन्दा विशेष गरी अङ्ग्रेजी भाषा शिक्षामा आधारित रही दोस्रो वा विदेशी भाषाका रूपमा अङ्ग्रेजी भाषा शिक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रभावकारिता सम्बन्धी अध्ययन भएको देखिन्छ। कक्षा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा सूचना प्रविधिले कक्षाको रोचकता अभिवृद्धिका साथै शिक्षक तथा विद्यार्थीको व्यवहार व्यवस्थापनमा सकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने निष्कर्ष निकालिए पनि नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन सम्बन्धमा चर्चा नगरिएकाले नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा नीतिगत व्यवस्था, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धतासँगै प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्ता विषयलाई समस्याका रूपमा उठान गरी तिनका समाधानको उपाय खोज्ने प्रयास गरिएको छ।

अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत लेख नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन र भाषा शिक्षणमा प्रविधियुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनले पार्ने प्रभावलाई स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेखलाई गुणात्मक ढाँचामा संरचित गरिएको छ। परिवर्तित समयमा विज्ञान तथा प्रविधिले विश्वलाई एउटै घेराभित्र खुम्च्याइरहेको अवस्थामा भाषा शिक्षणका सिकाइ सन्दर्भमा प्रविधियुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनले पार्ने प्रभाव, कक्षा व्यवस्थापनका पूर्वाधारहरूको खोजी गर्नका लागि नीतिगत व्यवस्था, सैद्धान्तिक पक्ष, शोध तथा लेखहरूलाई आधार बनाइ, भाषा शिक्षा सिकाइका लागि गर्न सकिने प्रविधियुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनलाई स्पष्ट पार्न द्वितीयक सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयलाई उपयोग गरिएको छ। अध्ययनका क्रममा प्राप्त विषयवस्तुको सङ्गठन र प्रस्तुतीकरणका लागि वर्णनात्मक र व्याख्यात्मक विधि अपनाइएको छ।

अध्ययनको उपयोगिता

प्रस्तुत अध्ययनले विज्ञान र प्रविधिको द्रुततर रूपमा विकास भइरहेको यस युगमा शिक्षणमा सिकाइका क्रममा परम्परागत रूपमा प्रचलनमा रहेका शिक्षण विधि, पद्धति र तिनको प्रतिफललाई सान्दर्भिक, समय सापेक्ष र प्रभावकारी रूपमा प्राप्त गर्नका लागि सूचना र प्रविधिको उपयोगलाई बढावा दिदै भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनले कस्ता किसिमका प्रविधि र शिक्षण सिकाइलाई एकीकृत रूपमा अगाडि बढाउन सक्दछ भन्ने विषयमा छलफल गर्दछ। अन्य विषयमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग अत्याधिक रूपमा भइरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा भाषा शिक्षण सिकाइमा पनि प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। वर्तमान समयमा डिजिटल साक्षरता चलिरहेको छ। डिजिटल साक्षरताले प्रविधिको प्रयोग गरी विषयवस्तुलाई विश्लेषणात्मक पाटाबाट मात्र नहेरी डिजिटल विषयवस्तुको विश्वस्त उत्पादनलाई जोड दिन्छ (शैक्षिक स्मारिका, २०७९, पृ. ७३)। सूचना र प्रविधिको उपयोगले शिक्षण सिकाइलाई उपलब्धिमूलक

बनाउने मात्र नभइ, शिक्षक विद्यार्थीमा, खोज गर्नसक्ने, प्रमाणिक ज्ञानलाई संगठित गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न तथा कक्षा व्यवस्थापन साथै आवश्यक शैक्षिक सामग्री उत्पादन गरी भाषा शिक्षण सिकाइका लागि नवीन दृष्टि प्रदान गर्न यस लेखले सहयोग गर्नेछ ।

परिणाम तथा छलफल

विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोग

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा व्यवस्था गरी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले राखेका उद्देश्य पुरा गर्न र सूचना प्रविधिलाई जनतासँग पुऱ्याउन विद्यालयहरूलाई इन्टरनेट सञ्जालमा जोड्न शिक्षा मन्त्रालयबाट विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग हेतु निर्देशिका २०६८ प्रकाशन गरी नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । शैक्षिक संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी पूर्वाधार विकास गर्न इन्टरनेट सञ्जालमा नसमेटिएका विद्यालयहरूका निमित्त डिजिटल सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने, इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्था, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणका मद्दतले आवश्यकता अनुरूप वायरलेस नेटवर्क विकास गर्ने कार्यका लागि यस निर्देशिकाले तोकेको छ । विद्यालय पाठ्यक्रममा आधारित अन्तरक्रियात्मक डिजिटल शिक्षण सिकाइ सामग्रीहरू विकास र प्रयोगको व्यवस्था मिलाउने देखि लिएर शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी कार्यक्रम समन्वय र सहजीकरणका लागि मन्त्रालयदेखि विद्यालयसम्मका निकायमा समन्वय गर्ने व्यवस्था यस निर्देशिकाले गरेको देखिन्छ ।

प्रविधियुक्त भाषा शिक्षण र डिजिटल साक्षरता

डिजिटल साक्षरता भनेको कम्प्युटर र मोबाइल फोन चलाउन जान्ने क्षमता मात्र होइन सूचनाको सञ्चार गर्ने, व्यवस्थापन गर्ने, संयोजन गर्ने संस्कृतिमा संलग्न हुनु हो । डिजिटल साक्षरताले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई आफ्ना कक्षाका लागि सिकाइ प्रविधिहरूको छनोट गर्नका लागि ज्ञान प्रदान गर्दछ (चौधरी, पृ. ८३)। प्रविधियुक्त भाषा शिक्षण सञ्चालन गर्नु अघि विद्यार्थीहरूमा डिजिटल साक्षरता अन्तर्गत रही डिजिटल, सिपहरूको विकास गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीमा आवश्यक पर्ने डिजिटल सिपका रूपमा शिक्षकले विद्यार्थीहरूमा आधारभूत कम्प्युटर सिप विकास गराउने, मल्टिमिडिया, माइक्रोसफ्ट ,पावर पोइन्ट, गुगल, एक्सल, गुगल डक्सको प्रयोग सिकाउने, अनलाइन सामग्रीहरूमा पहुँच पुऱ्याउने, स्रोत सामग्रीहरू खोज्न इन्टरनेट प्रयोग गर्ने, विषयवस्तुका लागि गुगल, युटुव जस्ता वेबसाइटको उपयोग गर्ने, सिकाइसम्बन्धी वेबसाइट र सिकाइ व्यवस्थापन प्रणालीहरूको खोजी गर्ने कार्यप्रति प्रेरित गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

डिजिटल साक्षरताले प्रविधिको प्रयोग गरी विषयवस्तुलाई विश्लेषणात्मक पाटोबाट मात्र नहेरी डिजिटल विषयवस्तुको विश्वस्त उत्पादनमा जोड दिन्छ । विविध डिजिटल सामग्री र सेवालालाई सुरक्षित तरिकाबाट प्रयोग गर्न ज्ञान र सिपको साथै साइबर सुरक्षालाई व्यवहारमा प्रयोग गर्ने सक्षमता प्रदान गर्दछ भने प्राप्त सूचनालाई व्यवस्थित पार्ने, मूल्याङ्कन गर्ने र सुरक्षित रूपमा प्रयोग गर्ने क्षमता डिजिटल साक्षरताले दिन्छ (भट्टराई, २०७९, पृ. ७४) ।

डिजिटल साक्षरताबाट भाषिक सिपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइको विकास गर्न भाषा सिकाइका लागि भरपर्दा स्रोतको खोजी गर्ने, प्रामाणिक स्रोतहरू र शब्दावली, सुनाइ सिपहरू र व्याकरण संरचनाका अनलाइन शब्दकोशहरू निर्माण गर्ने जस्ता कार्यका माध्यमबाट प्रविधियुक्त कक्षाकोठाको शैक्षिक व्यवस्थापनका लागि डिजिटल साक्षरतालाई महत्त्वपूर्ण पूर्वाधारका रूपमा विकसित गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भाषा शिक्षणमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग

शिक्षण सिकाइलाई सार्थक बनाउन नवीनतम सूचना प्रविधिको प्रयोग अपरिहार्य भइसकेको अवस्थामा विद्यार्थीहरूमा शैक्षिक पहुँचको विस्तार गर्न, शिक्षण सिकाइलाई रोचक र दिगो बनाउन, शिक्षामा गुणस्तरीयता कायम गर्न, शिक्षकको पेसागत दक्षता अभिवृद्धि गर्न, सूचना प्रविधिलाई पठनपाठनका क्षेत्रमा उपयोग गर्नु आवश्यक देखिन्छ । भाषा शिक्षणमा सूचना र प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीहरूलाई उत्पादनशील, सक्रिय, सफल, नवप्रवर्तनात्मक साथै बदलिंदो परिस्थितिमा अनुकूलन हुन समेत सहयोग पुग्दछ । आजको विज्ञान र प्रविधिको युगमा सूचना प्रविधि मानव जीवनको अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । सूचना प्रविधिले शिक्षा, स्वास्थ्य, समाज सुधार, आदि जस्ता क्षेत्रमा विशेष भूमिका खेल्दछ । नवप्रवर्तनात्मक ज्ञान प्राप्तिका लागि र बदलिंदो परिवेशमा अनुकूलन हुनका लागि शिक्षामा सूचना प्रविधिको भूमिका बढी महत्त्व रहन्छ । राष्ट्रको शैक्षिक गुणस्तर र शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी, फलदायी तुल्याउन शिक्षामा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । शिक्षकको पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्दै समयानुकूल अनुकूलन हुँदै शिक्षणलाई अगाडि बढाउनका लागि कक्षा व्यवस्थापन प्रविधिको उपयोग अपरिहार्य हुन्छ । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा भाषा सिकाइका मुख्य कुशलता प्राप्त गरी विद्यार्थीहरूलाई भाषिक सिपमा दक्षता हासिल गराउनका लागि भाषा शिक्षणका लागि प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

परम्परागत शिक्षण प्रणालीलाई सुधार गर्दै शिक्षण सिकाइलाई अभूत बढी महत्त्वपूर्ण र उपलब्धिपूर्ण तुल्याउनका लागि प्रविधियुक्त कक्षा कोठा व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । कक्षामा अडियो, भिडियो, अन्तर्क्रियात्मक सिकाइ वातावरण सिर्जना गरी विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता बढाउनका लागि प्रविधिमैत्री कक्षा कोठा व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ । शिक्षण संस्थालाई व्यवस्थित तुल्याई सामाजिक, व्यावसायिक विकास गर्नुका साथै शैक्षिक बफादारिता कायम गर्न समेत प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापनको भूमिका रहन्छ । त्यसका लागि, विद्यालयमा सूचना प्रविधिजन्य उपकरणहरू इन्टरनेट, सेलफोन, इ-लाइब्रेरी, भिडियो कन्फ्रेसिङ्ग प्रविधि, सम्पूर्ण सफ्टवेयर, स्मार्ट नेटवर्क, सामाजिक सञ्जाल, स्मार्ट बोर्ड, प्रोजेक्टर जस्ता उपकरणले सूचना र प्रविधिलाई समेट्ने हुनाले हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधियुक्त कक्षाकोठाका लागि आवश्यक पर्ने उपकरणहरूको व्यवस्था गरिनु पर्दछ । यस्ता उपकरणहरूमा रेडियो, टेलिभिजन, टेलिफोन, इमेल, इन्टरनेट कम्प्युटर, ओभरहेड प्रोजेक्टर सम्पूर्ण सफ्टवेयर, स्मार्ट नेटवर्क, सामाजिक सञ्जाल, स्मार्ट बोर्ड आदिलाई उपयोग गर्न सकिन्छ ।

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र आधुनिकीकरण मुख्य पक्ष हो । सूचना तथा सञ्चना प्रविधिले पुस्तक, पत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, टेलिफोन, इमेल, इन्टरनेट

कम्प्युटर जस्ता सामग्रीको उपयोग गरी सूचनाको सङ्कलन, सञ्चय, प्रसारण प्रयोग र यसका लागि उपयोग हुने विद्युतीय उपकरणको मद्दतले प्रविधियुक्त कक्षाकोठाका रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई सिकाइको माध्यम र साधन दुवैका रूपमा लिई विद्यालय शिक्षामा सूचना र प्रविधिलाई स्थापित गर्न पाठ्यक्रम र सिकाइ सहजीकरणमा जोड दिन थालिएको छ । यद्यपि त्यसको कार्यान्वयन पक्षमा चुनौतीहरू रहेका छन् । त्यसका बावजुद पनि विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिलाई विषय र माध्यमका रूपमा व्यवस्थित गर्ने तथा प्रयोग गर्ने उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्न भौतिक पक्षसमेत चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

नेपाली भाषा शिक्षणका दृष्टिले कक्षाकोठा व्यवस्थापन

“विभिन्न माध्यमबाट शिक्षण सिकाइका गतिविधि सञ्चालन हुने स्थान विशेषलाई कक्षा र त्यसको प्रबन्ध मिलाउने कार्यलाई कक्षा व्यवस्थापनका रूपमा लिइन्छ” (रिमाल, २०७४, पृ.५२)। कक्षाकोठा विद्यालयको अभिन्न अङ्ग हो । कक्षाकोठा विद्यार्थीको महत्त्वपूर्ण वैयक्तिक र सामाजिक थलो हो जहाँ उनीहरूले आफूलाई सुरक्षित महसुस गरी आत्ममनोबलका साथ विना कुनै भेदभाव सिकाइको अवसर प्राप्त गर्दछन् । त्यसैले अरू विषयका लागि सरह नेपाली भाषा शिक्षणका लागि पनि कक्षाकोठाको व्यवस्थापन बालमैत्री र सिकाइ वातावरण अनुकूल हुने गरी व्यवस्थापन गरिनु आवश्यक हुन्छ । यस्तो व्यवस्थापनमा स्वास्थ्य र सुरक्षा, दुव्यवहार र हिंसाको निषेध, शिक्षक विद्यार्थी उत्प्रेरणा र नैतिकता अभिवृद्धि, सामुदायिक चासो तथा सहभागिता जस्ता कुराको ख्याल गरिएको हुन्छ । कक्षाकोठा व्यवस्थापनका लागि सबै विद्यार्थीका व्यवहारमा एकरूपता, समानता, सिकाइका लागि अनुकूल सुरक्षित र स्वस्थ वातावरण विभेदमुक्त बालमैत्री व्यवहार जस्ता पक्ष महत्त्वपूर्ण रहन्छन् । उत्कृष्ट कक्षा व्यवस्थापनले शिक्षक विद्यार्थी दुवै थरी विद्यार्थीमा उत्प्रेरणा जागृत हुन गई कक्षा कोठाकोठाको वातावरण अन्तक्रियात्मक र सहभागितामूलक बन्न पुग्छ ।

“सामान्यतः कक्षाकोठाका व्यवस्थापनमा अरुभन्दा भौतिक र शैक्षिक पक्ष महत्त्व हुन्छन् । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा चाहिँ भाषिक विविधता तथा पछ्यौटे पनको व्यवस्थापन पनि महत्त्वपूर्ण हुन्छ” (शर्मा र पौडेल, २०७४, पृ.३१२) । विद्यालय तथा कक्षाको भौतिक पक्ष सम्बन्धित संस्थाका शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक लगायत सरोकारवाला सबैको चासोको विषय हो । कक्षाकोठाको आकार, प्रकाश र त्यहाँको वातावरण, भ्याल ढोका तिनका आकार, प्रकृति समेत महत्त्वपूर्ण विषय बन्दछ । कक्षाकोठाको अवस्थिति मात्र नभई उक्त कोठामा अध्ययन गर्ने उमेर समूहका बालबालिका अनुसार डेस्क बेन्चको उचाइ, कालोपाटीको स्थान आदिले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । त्यसैले कक्षाकोठामा आवश्यक भौतिक सामग्री डेस्क, बेन्च, पुस्तकालय तथा सामग्री थन्क्याउने, दराज तथा च्याक आदिलाई सुरक्षित र व्यवस्थित ढंगले व्यवस्थापन गर्नुका साथै कक्षाकोठाको रङ्गोगन, सरसफाइ पनि आकर्षक हुनु पर्दछ, जसले गर्दा बालबालिकाले कक्षा कोठाभित्र आनन्दित महसुस गर्दै आफ्ना शैक्षिक क्रियाकलाप अगाडि बढाउन उत्प्रेरित हुन सक्न । भाषा र साहित्य सम्बन्धित ख्याति प्राप्त व्यक्तिहरूका तस्विर मन छुने विद्यार्थीका सिर्जना समेतलाई कक्षाकोठाको बाहिर पट्टि राखेर सजावट गरी भाषाकक्षाको झल्को दिनु आवश्यक हुन्छ ।

भाषा शिक्षणमा प्राज्ञिक तथा मनोविज्ञान व्यवस्थापन

“शिक्षण सिकाइ कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन गरिने प्रयासहरू प्राज्ञिक व्यवस्थापन मान्न सकिन्छ” (शर्मा र पौडेल, २०७४, पृ. ३१३) । प्राज्ञिक व्यवस्थापन अन्तर्गत शिक्षणीय क्रममा आवश्यक पर्ने शिक्षणकला, पुस्तकालय, विद्युतीय सामग्री, सूचना प्रविधिका सामग्रीहरू, रेडियो, टेलिभिजन पाठमा आधारित अडियो भिडियो, इन्टरनेट, कम्प्युटरका सम्पूर्ण सफ्टवेयर आदिको उपयोग तथा व्यवस्थापन पर्दछ । परम्परागत शिक्षण प्रणालीलाई विस्थापित गर्दै आधुनिक परिवर्तनशील अवस्थाको मागलाई सम्बोधन गर्दै विद्यार्थीहरूमा नवीनतम सोच विकास गर्न यस्ता किसिमका सामग्रीले मद्दत गर्दछन् । विद्यार्थीका सिर्जनात्मक क्षमता उजागर गर्न पनि मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन महत्त्वपूर्ण रहन्छ ।

शिक्षक आफै सम्पूर्ण जिम्मेवार प्राप्त व्यक्ति भएको हुनाले सफल र प्रभावकारी शिक्षणका लागि मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । सिकारुका व्यवहारका अध्ययन गर्दै विना कुनै भेदभाव विद्यार्थीहरूकै भाषिक विभिन्नतालाई मध्यनजर गर्दै शिक्षकलाई अगाडि बढाउनु पर्ने, हुन्छ । कक्षामा उपस्थित सम्पूर्ण मातृभाषालाई सम्मान गर्दै विद्यार्थीको बर्हिमुखिता, अन्तर्मुखिता, लैङ्गिकताले उब्जाउने भिन्न मनोदशाले भाषा सिकाइमा नकारात्मक असर पार्न सक्ने हुँदा त्यस्ता पक्षलाई सकारात्मक समाधान गर्दै अगाडि बढनु पर्दछ । विद्यार्थीको भाषिक पृष्ठभूमि, कुशाग्रता, अन्य भाषाप्रतिको संवेदनशीलताले पनि सिकाइमा प्रभाव पार्ने हुन्छ । कक्षाकोठामा अवस्थित सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अवस्था, आपसी सहयोग सद्भावना र व्यवहारको सूक्ष्म अध्ययन गरी मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

पुस्तकालय व्यवस्थापन

शिक्षक र विद्यार्थीका लागि आवश्यक पर्ने पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, पाठ्यसामग्री तथा पत्र पत्रिकाहरूको सङ्ग्रह गरी व्यवस्थित ढङ्गले राखिने स्थान पुस्तकालय हो । यस किसिमको पुस्तकालय भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा अभै बढी महत्त्वपूर्ण रहन्छ । विद्यार्थीलाई आधारभूत, ज्ञान, मुख्य ज्ञान दिदै सिकाइलाई सबलीकरण गर्दै लैजाने, पुस्तकालयलाई प्रयोग गर्ने बानी विद्यार्थीहरूमा बढाउनु पर्ने हुन्छ जसका लागि पुस्तकालयमा भाषा साहित्य सम्बन्धी पुस्तक तथा पत्र पत्रिकाको व्यवस्थापन मिलाई विद्यार्थीहरूमा पठन सिप विकास गराउँदै लैजान सकिन्छ ।

आजको विज्ञान प्रविधिको युगमा मुद्रित पुस्तक, पत्र पत्रिकाहरू मात्र प्रयाप्त हुँदैनन् तसर्थ इ-पुस्तकालय, इन्टरनेट, कम्प्युटर सफ्टवेयर, गुगल आदिको प्रयोगमा शिक्षार्थी समेतलाई अभ्यस्त तुल्याउने गरी भाषा शिक्षकले पुस्तकालयलाई उपयोग गर्नु गराउनु पर्दछ । पुस्तकालयबाट ज्ञान बढाउन, अन्य रुचि क्षेत्रका सामग्री अध्ययन गर्न भाषा र साहित्यका पुस्तक तथा पत्र पत्रिका उपलब्ध गराउने साथै पुस्तकालयमा अध्ययन गर्ने वातावरणको उपलब्धता जस्ता सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

भाषिक पछ्यौटे समूहको व्यवस्थापन

विद्यार्थीहरू भाषिक तथा सांस्कृतिक पृष्ठभूमि, सिकाइ क्षमता लक्ष्य भाषाप्रतिको भुकाव, वैयक्तिक भिन्नता, वैयक्तिक भिन्नता, कुशाग्रता उमेर सामाजिक आर्थिक कारणले गर्दा एउटै कक्षामा पनि भाषिक पछ्यौटे हुन सक्छन्। यस्ता विद्यार्थीहरू कहिलेकाँही सबै पक्षमा त कहिलेकाँही कुनै खास सिप वा पक्षमा पछ्यौटे हुन सक्छन्। यस्तो अवस्थामा कक्षा व्यवस्थापन गर्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि, उपचारात्मक शिक्षण पद्धति, कक्षा सहभागिता जस्ता उपायहरू अपनाएर कक्षाकोठामा देखिन सक्ने भाषिक पछ्यौटेपनको निराकरण गर्न सकिन्छ। जसका लागि भाषा शिक्षणका सामान्य सिद्धान्तहरूको अवलम्बन गरी पछ्यौटे विद्यार्थीलाई बढी प्रेरित हुने तरिकाले शिक्षण सिकाइ गर्ने किसिमको वातावरण व्यवस्था मिलाउनु वाञ्छनीय देखिन्छ। भाषा शिक्षणमा कक्षा व्यवस्थापनका क्रममा उपयुक्त व्यवस्थापन बाहेक, विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय सहभागी गराउँदै शिक्षण प्रक्रिया अगाडि बढाउन जरुरी हुन्छ।

भाषा शिक्षणमा प्रविधियुक्त कक्षा

भाषा शिक्षणमा सूचना र प्रविधियुक्त व्यवस्थापनका लागि पनि भौतिक व्यवस्थापन, प्राज्ञिक तथा मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन, पुस्तकालय व्यवस्थापनका साथै सूचना र प्रविधिसँग सम्बद्ध, उपकरणहरू कम्प्युटर, विद्युतीय उपकरण, रेडियो, भिडियो, इ- पुस्तकालय, इन्टरनेट जस्ता साधनको समुचित प्रयोगमा ध्यान दिनु पर्दछ। सूचना प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका शिक्षकको रहे तापनि शिक्षकले मात्र अपेक्षित रूपमा कक्षाको व्यवस्थापन गर्न कठिन हुन्छ। तसर्थ विद्यालयले नै इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्था, विभिन्न किसिमका कम्प्युटर सफ्टवेयरहरूको व्यवस्था गर्ने इन्टरनेट उपलब्ध गराउने शिक्षक तथा शिक्षार्थीहरूलाई सूचना प्रविधिको उपयोगका लागि प्रेरित गर्दै कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा सहयोग र सहकार्य गर्नुपर्दछ।

निष्कर्ष

भाषालाई आवश्यक पर्ने दक्षताका साथ भाषिक सिपहरूको शिक्षण गर्नु नै भाषा शिक्षण हो। भाषाका सिपहरूका रूपमा आदनात्मक र प्रदानात्मक सिपहरू रहेका हुन्छन् भने यिनै सिपका माध्यमबाट विद्यार्थीलाई निपुण बनाउनका लागि शिक्षण रणनीतिहरू तय गरिन्छन्। वर्तमान युग सूचना र प्रविधिको युग हो। सूचनाको सङ्कलन, सम्प्रेषण र त्यसको व्यवस्थापनले शिक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। सूचना र प्रविधि, आजको शिक्षा प्रणालीमा महत्त्वपूर्ण अवयवका रूपमा रहँदै आएको छ। परम्परागत शिक्षण प्रणालीलाई विस्थापित गर्दै भाषा शिक्षणका नवीनतम चिन्तन र आयामलाई प्रभावकारी ढङ्गले अघि बढाउन सूचना र प्रविधियुक्त शिक्षण उपयुक्त हुन्छ। शिक्षणमा सूचना र प्रविधिको उपयोगलाई लिएर राज्य स्तरबाट नीतिगत व्यवस्था भइरहेका छन्। ती मध्ये नेपाल सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय (२०७२) बाट सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति तयार गरी लागू गरिएको छ भने नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७५ मार्फत् सामुदायिक विद्यालयलाई प्रविधिमैत्री बनाउने उद्देश्यका साथ विद्यालय समेत छनोट गरिएको अवस्था छ। नीतिगत व्यवस्था भए पनि भाषा शिक्षणका लागि प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन गर्नु अघि विद्यार्थीहरूमा डिजिटल साक्षरता आवश्यक

पर्दछ । शिक्षक विद्यार्थी र अभिभावकमा पनि डिजिटल साक्षरता पुऱ्याउनका लागि चुनौतीपूर्ण बाटो तय गर्नुपर्ने देखिन्छ । डिजिटल साक्षरतासँगै सूचना प्रविधिकालागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, कक्षाकोठामा विद्युतीय उपकरण तथा सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने कार्य समेत प्रविधियुक्त कक्षाकोठालागि अनिवार्य सर्त हुन्छन् तसर्थ भाषा शिक्षकले प्रविधियुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापनका लागि भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन प्राज्ञिक तथा मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, भाषिक पछ्यौटे लगायतका पक्षहरू समेतको व्यवस्थापनमा ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक देखिन्छ ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

- चौधरी, पुस्कर (सन् २०२२), डिजिटल साक्षरताहरू र डिजिटल सिपहरू: माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको एउटा दृष्टिकोण, *अन्वेषण*, खोजमूलक पुस्तिका विकासशील देशहरूमा दूर शिक्षण तथा सिकाइमा सहायता: वैश्विकदेखि स्थानीयसम्म, सम्पा. माइकल ह्यामण्ड, ब्रिटिस काउन्सिल।
- नेपाल दुर सञ्चार प्राधिकरण (२०७५), *सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना तथा व्यवस्थापन कार्यविधि*, काठमाडौं ।
- नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय (२०६९), *विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिकाला प्रयोगसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ ।*
- नेपाल सरकार, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय (२०७२), *सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२*, काठमाडौं ।
- नेपाल सरकार, सूचना प्रविधि उच्चस्तरीय आयोग (२०६७), *सूचना प्रविधि नीति २०६७*, काठमाडौं ।
- बुढा, वीरेन्द्रकुमार (२०२१ इ), भाषा शिक्षण सिकाइमा इ-लर्निङ प्रयोग, *समकालीन साहित्य ।*
- भट्टराई, श्रीप्रसाद (२०७९), डिजिटल साक्षरताको आवश्यकता, *शैक्षिक स्मारिका*, अङ्क १, भक्तपुर र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र ।
- मूर्ति, केपी र र घुराम, एमवी (२०१५ इ.), एल टु कक्षाकोठामा अङ्ग्रेजी भाषा शिक्षणमा एकीकृत दृष्टिकोण: अवधारणात्मक फ्रेमवर्क, *जोएल*, वेद प्रकाशन, भोल. २, ४ ।
- रिमाल, डिल्लीराम (२०७४), *सामुदायिक विद्यालयका प्राथमिक तहमा भाषिक विविधताको उपयोग सम्बन्धी अभ्यासहरूको विश्लेषण*, हिमालय प्रिन्टिङ्ग अफसेट प्रेस ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०७४), *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू*, काठमाडौं: विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।
- साकिसि/Cakici,D.(2017), The use of ICT in teaching English as a foreign language. *Participatory Educational Research*,4(2),73-77.

इजिजाग/Isisag, K.U.(2012). The positive effects of integrating ICT in foreign language teaching. *International conference Proceedings. ICT for Language Learning*5.Turkey:Gazi University.

मार्जनो/Marzano,R.J.and Marzano,J.S.(2003), The key to classroom management. *Educational Leadership*, 61(1),6-13.

मेरी/Mary E .w. (2012), ICT and classroom management. *Learning To Teach Using ICT ED*,41.

रावल/Raval,MR. (2014), Use of ICT in English language teaching .*International Journal of Research in all Subjects in multi Language* 2 (2),21-24.

लक्ष्मी आचार्य नेपाली शिक्षा विषयको उपप्राध्यापक पदमा विभागीय प्रमुखका रूपमा यज्ञोदय दुधनाथ थारु बहुमुखी क्याम्पसमा कार्यरत हुनुहुन्छ । अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धान उहाँको रुचिको क्षेत्र रहँदै आएको छ भने विभिन्न अनुसन्धानमूलक लेख रचना प्रकाशित गर्नुभएको छ । उहाँ ग्रेजुएट स्कुल अफ एजुकेसन किर्तिपुरमा एमफिल एकीकृत पिएचडी कार्यक्रम अन्तर्गत पिएचडी स्कलर्स हुनुहुन्छ ।
